*Jānis Stradiņš, Juris Salaks,
Rita Grāvere*

Medicīnas vēstures muzeja sākumi

Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzeja darbinieki – zinātniskais direktors Juris Salaks, galvenā speciāliste Rita Grāvere, kā arī fotogrāfs Gunārs Janaitis – kopā ar akadēmiķi Jāni Stradiņu 2013. gada oktobrī apmeklēja Paula Stradiņa Klīnisko universitātes slimnīcu, lai apskatītu vietas, kas atgādina par Paula Stradiņa šeit ierīkoto medicīnas vēstures muzeju. Virzoties soli pa solim un klausoties Jāņa Stradiņa atmiņu stāstījumu, iztēlē atausa muzeja attīstības pirmsākumi.

Pirmā ekspozīcija slimnīcas barakā

Atskatu pagātnē J. Stradiņš sāka ar leģendāro vārtiņu, kas kādreiz savienoja slimnīcu ar P. Stradiņa māju, pieminēšanu. Tagad uz šo vietu ved tikai celiņš, jo pašu vārtiņu vairs nav.

Savulaik tie tika bieži virināti, arī ikreiz, kad profesors Pauls Stradiņš no savas mājas Ventspils ielā 19 gāja uz slimnīcu.

Akadēmiķim Jānim Stradiņam joprojām žēl, ka vārtiņi netika saglabāti, plānojot slimnīcas teritorijas pārveidi. Mākslinieks Indulis Ranka gan bija izstrādājis projektu, kurā iezīmēja arī mazos, sarkanos vārtiņus slimnīcas sētā. Tiem vajadzēja kļūt par zināmu humānisma simbolu, jo gandrīz katru nakti, steigdoties uz slimnīcu, P. Stradiņš gāja pa šo ceļu no mājām, kas bija turpat līdzās. Diemžēl I. Rankas ideja netika realizēta – plāna īstenošanai nevēlējās vārtiņus iebūvēt baltajā standarta ķieģeļu sētā.

Slimnīcas teritorijā laiks dzēsis daudzus vecos un iezīmējis jaunus vaibstus. Profesors J. Stradiņš stāstīja, ka vietā, kur pašreiz atrodas autostāvvietā (Ventspils ielas pusē), reiz bija ierīkoti tenisa laukumi.

Pauls un Jānis Stradiņi pie leģendārajiem slimnīcas mazajiem vārtiņiem,
20. gs. 50. gadu vidus

Taka no mazajiem vārtiņiem, kas savienoja slimnīcas teritoriju
ar Paula Stradiņa mājas Ventspils ielā 19 apkārtni,
2013. gads

No 1942. līdz 1960. gadam šeit slējās arī gara koka ēka. To 1941. gadā vāciešiem bija cēlušies ieslodzītie ebreji. Šās barakas 20 zālēs vēlāk, no 1945. gada, tika iekārtots medicīnas vēstures muzejs. Vācu laikā barakā atradās vācu zaldātu bibliotēka un atutošanas telpas. Bibliotēkas grāmatas J. Stradiņa tēvs saglabāja. Starp izdevumiem bija arī populārzinātniska literatūra, kā jau zaldātiem. Pēc muzeja ekspozīcijas pārcelšanas uz tagadējo mājvietu Antonijas ielā barakas ēka kādu laiku stāvēja tukša. Vēlāk šo celtni nojauca.

Viens no profesora P. Stradiņa skolniekiem – Eduards Smiltens – savās atmiņās visai spilgti ieskicē muzeja veidošanās laiku: “Jau pirms 1940. gada profesors P. Stradiņš sāka vākt medicīnas vēstures eksponātus. Varbūt tas notika vēl krietni agrāk. Mēs, studenti – klīnikas voluntieri, to sevišķi izjutām. Iepretim P. Stradiņa mājai slimnīcas sētā bija t. s. Stradiņa vārtiņi. No tiem sākās ceļš, kas virzījās gar tenisa laukumu, kur mēs pēc grūtām operācijām spēlējām tenisu, lai “izvēdinātu plaušas” pēc ilgstošām ētera narkozēm. Un tad gadījās, ka vārtiņos noskanēja atslēgu klikšķis (profesoram Stradiņam bija patiesi varena atslēgu “bunte”), atvērās vārtiņi, un uz celiņa parādījās profesora salīkušais augums. Redzējām, ka profesoram ir kaut kas paduse: “Kolēģi, vai jūs man nepalīdzēsiet pielikt šo bildi pie sienas?” Cauri bija ar tenisu.”

Aiz šīs barakas, kā tālāk stāstīja J. Stradiņš, citā barakā atradās vācu zaldātu kazino, vēlāk te izvietoja slimnīcas poliklīniku, no kurienes toreiz varēja iziet uz Ventspils ielu, apmēram iepretim Pārslas ielai.

Diorāmas un Holodova līnija

Jānis Stradiņš stāstīja, ka vecajā slimnīcas sētā – pašā, pašā stūrī –, kur bija attīrīšanas iekārtas, 1919. gada maijā landesvēristi apšāva ievainotos sarkanarmiešus (40 pacientus), kas veseļojās slimnīcā. Tika ierīkota tāda kā soda vieta. Tajā, lai pieminētu traģiskos notikumus, pat gribēja uzcelt mazu memoriālu, bet iecere netika īstenota.

Pirmais slimnīcas direktors neatkarīgajā Latvijā 1919. gadā bija Oskars Voits (1866–1959), viņš vēlāk kandidēja uz Valsts prezidenta amatu, bija arī vēstnieks Vācijā.

Rīgai tolaik daudzas slimnīcas nebija vajadzīgas. Cilvēku bija palicis tik maz, ka pietika ar 1. pilsētas un Sarkanā Krusta slimnīcu. Rīgas 2. pilsētas slimnīcu (tagad – Paula Stradiņa Klīnisko universitātes slimnīcu) līdzekļu trūkuma dēļ 1919. gadā slēdza uz deviņiem gadiem.

Pirmā Medicīnas vēstures muzeja ēka, vecā baraka 2. pilsētas slimnīcā,
20. gs. 50. gadi

Pauls Stradiņš veido pirmo etnomedicīnas ekspozīciju,
1957. gads

1928. gadā slimnīcā atkal uzņēma pacientus, un tajā tika izvietota Latvijas Universitātes Medicīnas fakultāte.

Pēc dažām perturbācijām gan Jēkabs Alksnis (1870–1957), gan Edvards Kalniņš (1869–1949) tika iecelti par slimnīcas direktoriem, bet viņiem īpaši neveicās ārstniecības iestādes pārkārtošanas darbā, tāpēc 1931. gadā par direktoru iecēla tolaik jauno Paulu Stradiņu. Viņa laikā slimnīca tiešām uzplauka – teritorijā kuploja brīnišķīgs dārzs, tika iekārtots tenisa laukums, sāka celt t. s. vecjauno ginekoloģijas korpusu.

P. Stradiņš vadīja slimnīcu no 1931. līdz 1947. gadam, izņemot vācu laiku, kad viņu īslaicīgi arestēja un atstādināja no amata (1941).

Slimnīcas teritorijā jāpiestāj pie skaistās gotiskā stilā celtās galvenās ēkas, kur kādreiz, vēl pirms Pirmā pasaules kara, atradās slimnīcas pārvalde, bet šodien izvietots arī P. Stradiņa slimnīcas zinātniskais centrs. Pirms ieiet ēkā, apstājāties pie mazām durtiņām. Šī ieeja savulaik veda uz P. Stradiņa, klīnikas vadītāja, kabinetu, taču mazliet vēlāk no šejienes sākās arī ceļš uz leju, uz pagrabiem pie mākslinieka butafora Oļģerta Krūmiņa veidotajām diorāmām. Tās aizņēma pagrabtelpas.

Jānis Stradiņš stāstīja, ka muzejs vispirms atradās pagrabos, vēlāk tika izvietots arī bēniņos, kur tika veidotas O. Krūmiņa diorāmas. Viss, kas tagad atrodas Medicīnas vēstures muzeja etnomedicīnas ekspozīcijā, tapa šeit un sākotnēji te arī tika izvietots.

Taču pagrabs ir pagrabs, ap 1955. gadu tajā pārsprāga caurules, un ekspozīcijas šamaņi “peldēja” siltā ūdenī, un visi metās viņus glābt.

Paulam Stradiņam un viņa muzejam tajā laikā, 1954. gadā, atļāva šeit uzturēties toreizējais slimnīcas saimnieciskais direktors gruzīns Šota Palavandašvili, kurš bija ļoti veikls un izveicīgs. Tāds pat bija arī viņa pēctecis Holodovs, kurš atdalīja muzeja telpas no slimnīcas, izveidojot t. s. Holodova līniju.

Kā tas toreiz notika, savās atmiņās aprakstījis Eduards Smiltens: “Muzejam nebija savu telpu. Par tādām tika izmantotas arī slimnīcas garo koridoru pagrabtelpas, un jāsaka, ka šī ekspozīcija par visnenākajiem laikiem bija ļoti efektīga – te patiesi dvesa senatne. Bija tikai viena nelaime – muzejs pletās arvien plašāk pagraba garajos kanalizācijas koridoros, un pret to protestēja toreizējais slimnīcas administratīvais direktors Holodovs. Pēc ilgām sarunām bija noslēgts miers – uz pagraba sienas ar baltu krāsu tika novilkta vertikāle, kas nozīmēja – “tālāk, Pavel Ivanovič, nevar”. Šī līnija vēl ilgi bija redzama un ieguva Holodova līnijas nosaukumu.”

Paveroties augšup uz ēkas gotiskajiem bēniņiem, var iztēloties viduslaiku pilsētu. Daudzi viesi atzinuši, ka pati telpa runā ar apmeklētāju. Šī ekspozīcija vēl šodien, tiesa gan nedaudz pārveidota, skatāma lielajā muzejā Rīgas centrā.

Savukārt vecās pārvaldes ēkas pašā augšā, ceturtajā stāvā, jau 1929. gadā tika veidots ķirurģiskās patoloģijas muzejs. Te bija visa sākums. Tas vēl nebija medicīnas vēstures muzejs, bet vien ķirurģiskās patoloģijas muzejs, kura dzīlēs pamazām sāka veidoties medicīnas vēstures muzejs.

Akadēmiķis J. Stradiņš, vedinot iet iekšā, stāstīja, ka no gaitenā savulaik veda kāpnēs uz profesora Paula Stradiņa kabinetu. Šeit mums pievienojās slimnīcas Zinātņu attīstības departamenta vadītājs, profesors Dainis Krieviņš un slimnīcas Kardiokirurģijas nodaļas vadītājs, profesors Pēteris Stradiņš.

Pēteris Stradiņš, papildinot stāstījumu, skaidroja, ka kādu laiku kabineta vietā bijusi sieviešu, tagad – ķirurgu, ģērbtuve pie operāciju zāles.

Jāņa Stradiņa bērnības atmiņās palicis, ka kādā lielā telpā, kas piekrauta ar papīriem, atradās pilna Zentas Mauriņas un Konstantina Raudives bibliotēka, kas vēlāk it kā pārnesta uz augšējiem stāviem, bet, kur tā galu galā palikusi, viņš nezina.

Viņu nedaudz skumdina, ka Paula Stradiņa kabineta telpas ir grūti pazīt, jo tik lielā mērā tās ir pārveidotas. Tomēr profesora aura laikam saglabājusies, jo, par spīti pārbūvei, Jānim Stradiņam vienalga ir interesanti šeit atrasties... Savukārt Pēteris Stradiņš, papildinot tēva stāstīto, atcerējās, ka viņa studiju gados šeit bijusi konferenču telpa.

1954. gadā Pauls Stradiņš vairs nekādu administratīvo amatu slimnīcā neieņēma, bet viņa autoritāte tomēr bijusi tik liela, ka muzeja ierīkošanai atdeva gan bēniņus, gan pagrabu, tiesa, līdz zināmai robežai. Šeit tad arī viņš veidoja muzeju un tajā strādāja.

Kā atzīst J. Stradiņš, muzeju iekārtot palīdzēja arī klīnikas asistenti. P. Stradiņš muzeja darbam bija piesaistījis urologu Eduardu Smiltenu (1918–1992), mazāk – ķirurgu Jāni Slaidiņu (1916–2000), Arturu Rocēnu (1907–1988), Vladimiru Utkinu (1932–1994) un Ēvaldu Ezerieti (1913–2013). Arī jaunos mediķus viņš lika pie darba. Viņiem bija jāapgūst muzeja gudrības – jāstiklo un jāmacās arī citas praktiskas lietas. Tēvs teica, atceras J. Stradiņš, ka ķirurgam tas viss varot noderēt.

Rīgas 2. slimnīcas ēka, kuras bēniņos 20. gadsimta vidū
tika izvietots Medicīnas vēstures muzejs, 2013. gads

Jānis Stradiņš pie Rīgas 2. slimnīcas ēkas,
kur bēniņos savulaik atradās Medicīnas vēstures muzejs,
2013. gads

Muzejs slimnīcā tika izvietots divās ēkās. Vecajā, jau pieminētajā barakā atradās ekspozīcijas Ķīnas, Ēģiptes un Austrumu nodaļa, kā arī grieķu un romiešu nodaļa. Tur arī tika gleznota lielā Leo Kokles (1924–1964) glezna – dižo medicīnas korifeju kopējais portrets uz antīku celtņu un gaiši zilas dienvidu debess fona. Mākslas darbs bija iecerēts par muzeja barakas lielās zāles centrālo akcentu. Tur šad tad iegriezās arī cits ne mazāk pazīstams gleznotājs Jānis Pauļuks (1906–1984), strādāja vairāki citi mākslinieki.

Savukārt otrā vietā – lielajā ēkā (sešstāvu namā) –, bija papild-ekspozīcijas telpas, kurās ievietoja diorāmas. Interesanti, ka šeit profesora galvenajam konsultantam, domubiedram un palīgam, izcilajam gleznotājam un tēlniekam Jānim Tīlbergam (1880–1972) bija iekārtota maza darbnīca, kur viņš varēja gleznot. Muzeja platība toreiz bija pat lielāka par tagadējo.

Jānis Stradiņš labi atceras to laiku. Kad viņam bija jāsauc tēvs uz brokastīm vai vakariņām, pa stāvajām kāpnēm bija jāskrien uz augšu, uz kabinetu. Viņš neslēpa, ka pārņem dīvaina sajūta, ieraugot šo vietu, kur nav būts ļoti sen.

Paula Stradiņa auditorija un vācu lazarete

Tālāk ceļš veda uz Lielo slimnīcas auditoriju, Paula Stradiņa auditoriju.

Ienākot telpā, Jānis Stradiņš atzinās, ka tā laika gaitā nemaz nav mainījusies. Tāda bijusi arī vācu laikā, pateicoties toreizējā LU rektora, profesora Mārtiņa Prīmaņa (1878–1950) ierosmei un arī vācu kara hospitāļa šefārstu Vērtā un Kvaziga (*Quasig*) pretimnākšanai, jo tolaik slimnīcā izvietojās vācu kara hospitālis. Tajā par rentgena māsu vai laboranti vācu “darba dienestam” tika pakļauta un strādāja arī viņa māsa Maija. Visus civilos pacientus no šīm telpām izlika ārā. Toties te drīkstēja pulcēties studenti, no kuriem daudzi tolaik bija arī leģionāri. Savukārt bērniem vācu laikā uz “lielo māju” tika ieteikts nestaigāt.

Civīlie pacienti, kā atceras J. Stradiņš, tika izvietoti 38. barakā, kas nebija saistīta ar muzeju, un vēl dažās citās ēkās.

Vācu laikā Paulu Stradiņu arestēja un atstādīnāja no amata. Tomēr slimnīcā par medicīniskiem direktoriem palika ļoti kārtīgi latviešu ārsti: ķirurgs profesors Jānis Šulcs (1885–1979) un ginekologs docents Jānis Āboliņš (1906–1994). Taču viņi nepārzināja slimnīcu kopumā, bet tikai to daļu, kas atradās latviešu pārziņā, galvenokārt barakas.

Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzeja darbinieki klausās
Jāņa Stradiņa (centrā) stāstījumā slimnīcas Lielajā auditorijā, 2013. gads

Jānis (priekšplānā) un Pēteris Stradiņi
slimnīcas Lielajā auditorijā, 2013. gads

Pēteris (no kreisās) un Jānis Stradiņi
Paula Stradiņa auditorijā, 2013. gads

Akadēmiķis Jānis Stradiņš pie tēva portreta
Paula Stradiņa auditorijā, 2013. gads

Vācu kara lazareti toreiz vadīja jau pieminētie divi ļoti interesantie vācu kara ārsti – Kvazigs un Vērts. Abi bija labvēlīgi noskaņoti pret latviešiem. Vērts pat apprecēja latvieti un sludināja ideju, ka visi latvieši varot ieprecēties vāciešos, kas skaitījās ārieši. Tāpēc, lai tik ātrāk pārejot vāciešos, tad viss būšot kārtībā. Vērtu pašu pēc tam esot it kā notiesājuši par prethitlerisku darbību. Savukārt Kvazigs bija omulīgs, patukls vācietis no Ķelnes, viņam piederēja suns (taksis), ko aprūpēja māsa Zariņa. Tas bija viņas galvenais uzdevums – izvadāt taksi un dzīvnieku kopt. Vērts arī bija starp cilvēkiem, kas izglāba Paulu Stradiņu no gestapo priekšnieka Langes nāgim 1941. gadā. Dramatiski notikumi te ir risinājušies.

Lūk, šeit ir auditorija, kurā 1944. gada maijā, kad atzīmēja Latvijas Universitātes Medicīnas fakultātes 25 gadu jubileju, ar referātu par medicīnas uzdevumiem Latvijā uzstājās Pauls Stradiņš. Kristaps Rudzītis toreiz runāja par bazofiliem leukocītiem.

Vērpjot savu atmiņu stāstījumu tālāk, Jānis Stradiņš atzina, ka šajā auditorijā Pauls Stradiņš nolasīja savu pēdējo lekciju. Šeit 1958. gada vasarā uzņemtas arī dažas pēdējās profesora fotogrāfijas.

Auditorijā, netālu no mazām durtiņām, ir nofotografēts viss klīnikas kolektīvs, kurā redzams gan ķirurgs Ēvalds Ezerietis, gan Ojārs Aleksis, gan Arturs Rocēns un medicīnas māsas.

Profesors P. Stradiņš šurp veda arī ekskursijas. Divas vai trīs dienas pirms nāves (1958. gada augustā) viņš vēl vadīja ekskursiju PSRS Zinātņu akadēmijas tūristu grupai, kas no Buļļu ciema bija atbraukusi pie viņa viesos. Saglabājusies arī fotogrāfija, kurā redzams O. Krūmiņš, kas arī vadīja ekskursiju. “Te,” atzinās Jānis Stradiņš, “pat es esmu kaut kur paslēpies.”

Pie auditorijas sienas redzama slavenā profesora Paula Stradiņa fotogrāfija, ko uzņēma vēlākais profesors Jevgeņijs Linārs (1920–2003). “Tā uzņemta pie operāciju zāles, un, kā Dr. Linārs man stāstīja,” teica J. Stradiņš, “tēvs bijis pēc operācijas mazliet noskaities un sanervozējies, un tad Linārs viņam teicis: “Profesor, profesor, pagriezieties!” un virzījis uz viņu fotoaparātu. Un profesors arī pagriezies un pasmaidījis. Manuprāt, tā ir visraksturīgākā profesora fotogrāfija.”

Pirmās Medicīnas vēstures muzeja ekspozīcijas foajē

Stāvu augstāk par P. Stradiņa auditoriju atrodas foajē. Savulaik, lai studenti tur nesmēķētu, foajē izstādīja ne vien mākslas darbus, bet arī dažādus citus priekšmetus, vēlāk izveidoja arī mazu ekspozīciju. 1938. gadā trīs telpās izveidoja paša pirmā Medicīnas vēstures muzeja ekspozīciju, kas tur pastāvēja līdz 1944. gadam. Lai gan tur atradās vācu kara lazarete, studenti varēja iet apskatīties izstādītos darbus un materiālus.

1945. gada jūnijā muzeju pārvietoja uz baraku. Uz turieni pārnesa visu iekārtu, bet līdz šim aizņemto telpu atbrīvoja. Pēc kāda laika barakā muzejam kļuva par šauru, un tad sāka apgūt vispirms lielās ēkas pagrabus, pēc tiem – lielos bēniņus.

J. Stradiņš, stāstot par medicīnas vēstures liecību krāšanu, rādīja fotoattēlu, kas ataino muzeja atklāšanu 1961. gadā jaunajās telpās Antonijas ielā 1.

Vēlāk, izejot no galvenās ēkas, muzeja sākumu meklējumos apstājāties pie nu jau vēsturiskā slimnīcas skursteņa.

Vecās fotogrāfijas attēlo slimnīcas vēsturi

Medicīnas muzeja oficiālā atklāšana 1961. gadā. Prezidijā (no labās) sēž profesors Aleksandrs Bieziņš, Herta Hanzena, kādreizējais veselības aizsardzības tautas komisārs, toreiz – Latvijas PSR Augstākās Padomes prezidija priekšsēdētāja vietnieks Ernests Ameriks, arī Vilhelms Kaņeps, toreiz – veselības aizsardzības ministra vietnieks, un Ministru padomes priekšsēdētāja vietnieks Vitālijs Rubenis

Kara beidzami akordi

Slimnīcas kurtuve, kur strādāja Datkuns, slimnīcas šoferis un reizē arī kurinātājs, ir tieši tā vieta, kur Pauls Stradiņš 1944. gada 15. oktobrī satika krievu automātistus, kas nāca iekšā slimnīcā. Nedaudzie slimnieki lielākoties bija izvietoti “jaunās mājas” otrajā stāvā (augšējie stāvi tolaik vēl nebija uzbūvēti). Pagrabos tobrīd bija paslēpušās visas slimnīcas darbinieku ģimenes. Kad sāka degt vāciešu uzspridzinātā fabrika “Lenta”, slimnīcas darbinieki un apkārtējie iedzīvotāji metās pie milzīgā ūdens baseina slimnīcas teritorijā un sastājās rindā ar spaiņiem līdz pat “Lentai”. Dzīvā ķēdē padodot ūdeni, cilvēki mēģināja dzēst liesmojošo fabriku, lai uguns nepārmestos uz slimnīcu. Tas bija aptuveni 6.–10. oktobrī, neilgi pirms vācu aiziešanas. Pašreiz te plešas milzu būvlaukums, kur ceļ moderno slimnīcas korpusu, iepretī “vecjaunajai” mājai.

2. pilsētas slimnīca ar kurtuvi 20. gs. 30. gados

1944. gada rudenī pavisam reāli bija apdraudēta galvenā (vecā) slimnīcas ēka, kuras vestibilā virs auditorijas atradās arī pati pirmā medicīnas vēstures ekspozīcija. 1944. gada 19. septembrī krievu aviācija, bombardējot arsenālu, nometa bumbas pie slimnīcas galvenās ēkas ieejas Pilsoņu ielā un arī Paula Stradiņa mājas dārzā. Bojājumi tika nodarīti slimnīcas ieejas vestibilam un rentgena nodaļai, korpusa viņā galā, tālu no medicīnas vēstures ekspozīcijām.

Bet oktobra sākumā, evakuējot lazareti, vācieši gatavojās galvenā korpusa uzspīdzināšanai, mīnēšanas priekšdarbiem (jaunais korpus bija pusuzcelts, bet vācieši tur jau veica ķirurģiskās operācijas, tieši šī korpusa pagrabos varas pārejas dienās visi mitinājās). Slimnīcā par personāla pārzini toreiz strādāja darbīgs, ļoti īpatnējs cilvēks Augusts Linde, no Iršu kolonistiem, pusvācietis, kuram bija labi sakari ar slimnīcas vācu administrāciju un arī potenciālajiem spridzinātājiem. Viņš prata pārliecināt, lai slimnīcu nespridzina un nededzina, – tā sarunā nesen atcerējās viņa meita Līga Strakšes kundze, kura dramatiskajās 1944. gada oktobra dienās arī pati kopā ar citiem uzturējās slimnīcas pagrabā. Šos apstākļus labi zināja arī Pauls Stradiņš, kuru Dr. Jānis Āboliņš bija atstājis savā vietā par latviešu slimnīcas vadītāju, pašam evakuējoties uz Kurzemi. Ja slimnīcas galveno ēku uzspīdzinātu, medicīnas muzeja ekspozīcijas un vērtīgās grāmatas būtu gājušas bojā, un tas Latvijas medicīnai būtu neatsverams zaudējums.

Akadēmiķis Jānis Stradiņš pie slimnīcas kurtuves 2014. gadā

Profesors Pauls Stradiņš savā slimnīcas direktora kabinetā ap 1932. gadu

Rīgas 2. pilsētas slimnīcas ieejas vārti, 1936. gada 18. novembris

15. oktobrī Pauls Stradiņš izgāja no slimnīcas pagraba pretī padomju automātistiem, un vēsturiskā tikšanās notika pie lielā slimnīcas skurstēņa. Viņš krieviski ziņoja, ka slimnīcā esot tik un tik civilo pacientu, bet militārpersonu, ievainoto vācu karavīru un vlasoviešu te neesot. Ziņojumu “pieņēma”, nebija nekādas vardarbības. Vienīgi vada komandieris esot palūdzis profesoru atdot pildspalvu un pulksteni, kas viņam vajadzīgi dienesta uzdevumu veikšanai. Profesors atgriezās pie pagrabā palikušajiem sveiks un vesels, bet pārbiedēts gan un neziņā par turpmāko. Linde palika strādāt arī padomju laikā, viņš bija Valsts klīniskās slimnīcas kancelejas pārzinis, rakstīja slimnīcas vēstures hroniku, bet par saviem nopelniem slimnīcas ēkas glābšanā un sakariem ar vāciešiem īpaši nerunāja. Viņš atmiņā palicis kā mazliet mīklaina, neordināra personība.

1944. gada 16. oktobrī ar veselības tautas komisāra vietnieka Mihaila Joffes rīkojumu P. Stradiņu iecēla par slimnīcas galveno ārstu. Tālāk samērā labvēlīga varas attieksme turpinājās līdz 1946.–1947. gadam, kad P. Stradiņu sāka kritizēt, un pamazām viņam no visu institūciju vadības bija jāaiziet. Arī muzeja liktenis sarežģījās, par tā tālāko gaitu līdz nonākšanai Antonijas ielā 1 sīkāk var izlasīt apjomīgajā Jāņa Stradiņa publicējumā

izdevuma “Acta medico-historica Rigensia” VIII sējumā. (Par situāciju slimnīcā 1944. gadā sīkāk sk. citā J. Stradiņa rakstā “Acta medico-historica Rigensia” IV sējumā, 211.–224. lpp.)

Profesora Paula Stradiņa pieminēklis

Plašajā slimnīcas dārzā ir Paula Stradiņa pieminēklis. Profesors nomira 1958. gada 14. augustā. Paula Stradiņa bisti veidojusi tēlniece Aleksandra Briede, kas tolaik dzīvoja Pārdaugavā. Situācija izveidojās neparasta: pieminēkļa izstrādes konkursā uzvarēja Lea Novožeņeca un Sirgeda Krūmiņa, bet viņu veidotie meti nepatika P. Stradiņa ģimenei, tie likās pārāk “padomiski”. Tad dakteris A. Rocēns piedāvāja pieminēkļa metu, ko bija izstrādājusi tēlniece A. Briede. Viņas vīrs (tēlnieks Jānis Briedis) bija miris 1953. gadā profesora P. Stradiņa klīnikā.

Akadēmiķis Jānis Stradiņš slimnīcas teritorijā
pie profesora Paula Stradiņa pieminēkļa 2013. gada oktobrī

Aleksandra Briede pateicībā par vīra ārstēšanu arī izveidoja savu metu P. Stradiņa pieminēklim, bet to neiesniedza konkursam. Tomēr ārsti pierunāja viņu, un A. Briedes iecere uzvarēja. Pārējie konkursanti pat bija apvainojušies...

1958. gada augustā bija LPSR Ministru padomes lēmums par Paula Stradiņa piemiņas iemūžināšanu, un 1963. gada 11. jūnijā slimnīcā P. Stradiņa krūšutēlu uzstādīja, to atklāja vēlākais Saeimas deputāts profesors Viktors Dinevičs, toreiz – Rīgas pilsētas Ļeņina rajona izpildkomitejas priekšsēdētājs. Tas notika diezgan ātri, lai gan t. s. Arvīda Pelšes laikā sevišķi nesteidzās. Sākumā pieminēkli vēlējās uzstādīt skvēriņā ārpus slimnīcas.

Lai gan P. Stradiņš nebija ne lielīgs, ne lielmanīgs, taču viņš savas dzīves laikā vēl paguva pateikt: “Ziniet, es gan negribētu, lai man pieminēkli celtu ārpus slimnīcas, kur tie dzērāji sēž un kur visi viņu var apgānīt.” Tur tiešām pulcējās dzērāji. Jānis Stradiņš atminējās: “Un tas man nedaudz tā “grieza”, ka viņš runā par pieminēkli, jo neviens jau vēl netaisījās tādu celt.” Bet Pauls Stradiņš tomēr apzinājās savu vērtību, zināja, kāda tā bija.

Saglabājusies fotogrāfija, kas ataino medicīnas māsu goda ceļu, izvadot Paulu Stradiņu no morga uz mājām.

Tomēr jāatzīst, ja tolaik nebūtu nacionālkomunistu – Eduarda Berklava, Viļa Krūmiņa un Kārļa Ozoliņa –, tad ne slimnīcu būtu nosaukuši P. Stradiņa vārdā, ne arī pieminēkli būtu cēlušī, varbūt arī muzejs nebūtu dibināts kā valsts iestāde. Taču viss risinājās īstajā brīdī. 1961. gada septembrī Rīgā, Antonijas ielā 1, tika atklāts Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzejs, un tā turpmākā vēsture saistās jau ar citu laiku un citu vietu.

Jānis Stradiņš, *Dr. habil. chem., Dr. hist. h. c.*, akadēmiķis
Latvijas Zinātņu akadēmija
stradins@lza.lv

Juris Salaks, *Dr. med.*, profesors
Rīgas Stradiņa universitāte
juris.salaks@rsu.lv

Rīta Grāvere, *Dr. hist.*
Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzejs
rita_gravere@inbox.lv